

HAMAN DUIKT OP

Hun wetten verschillen van die van alle andere volkeren. (Esther 3,8)

Haman was terug

Afgelopen vrijdag was het zeventig jaar geleden. Op 20 januari 1942 kwam een vijftiental Nazi-kopstukken bij elkaar in een villa aan de Wannsee, een meer bij Berlijn. De bijeenkomst zou later de geschiedenis ingaan als de Wannsee-konferentie. Met een glas cognac in zijn hand deelde Reinhard Heidrich de aanwezigen mee dat de Führer besloten had tot de definitieve oplossing van het jodenvraagstuk. Iedereen wist wat hij ermee bedoelde. De vraag was alleen nog: hoe moest het aangepakt worden? Wat zich voor die tijd al had afgetekend, werd op die dag definitief duidelijk: *Haman was terug op het wereldtoneel.*

Terug, ja, want het Bijbelverhaal dat we lezen is helaas niet zomaar een verslag van ver vóór onze jaartelling. Het vertelt over de eeuwige heiden die sluimert op de bodem van de mensenziel, en die elk moment de kop op kan steken. Het verhaal is dan ook eerder een spiegel dan een wetenswaardig lesje oude geschiedenis.

Religieuze verering

Het vertelt over de religieuze verering van de staatsmacht in het groot-Perzische rijk van koning Ahasveros. Deze koning had ene Haman gepromoveerd tot belangrijkste man onder hem. Waar hij verscheen moest iedereen voor hem op de knieën. En iedereen deed het. Iedereen, behalve Mordechai. Waar de mensen om hem heen bogen als knipmessen, hield hij zijn rug recht. Ook na herhaalde vragen en aansporingen van functionarissen van de koning weigerde Mordechai in het stof te gaan voor Haman. Als jood ging hij alleen op de knieën voor de Eeuwige, geprezen zij zijn Naam.

Toen verklikten de functionarissen hem bij Haman. Het bericht wekte diens toorn. Misschien vreemd: waarom zou zo'n hooggeplaatst persoon zich zo druk maken over een onbetekenende eenling? Maar het simpele antwoord luidt: omdat iedere dictator of handlanger van een dictator bang is voor het minste tegengeluid. Eén 'boe!' in de menigte kan namelijk aanstekelijk werken. Voor je het weet staat een groot deel van de menigte je uit te jouwen. Daarom moet

elk verzet in de kiem gesmoord worden. Eén kras op een schilderij tast immers het hele schilderij aan. Haman besloot dan ook dat Mordechai uit de weg geruimd moest worden.

Een jood

Maar toen vertelden de leden van Ahasveros' geheime dienst Haman nog iets anders. Iets dat de vernietigingsdrang van Haman deed uitgroeien tot een alles verterende brand. Ze vertelden namelijk dat Mordechai een jood was. Toen was de dood van Mordechai voor Haman niet meer genoeg. Hij besloot dat met Mordechai ook het hele joodse volk vernietigd moest worden.

Even tussendoor: ook in deze geschiedenis zie je dat de dictatoren nergens zijn zonder verklikkers, meelopers en meeslopers. De haat van Haman stond niet op zichzelf. Ze sluimerde al in de samenleving. Waar komt het toch vandaan? Het verhaal laat er iets van zien.

Toen Haman besloot de joden om te brengen, moest hij daarvoor toestemming krijgen van zijn baas. Hij vroeg audiëntie aan. Zijn doorslaggevende argument tijdens het onderhoud met Ahasveros: de wetten van de joden. Die waren anders. Ze waren staatsgevaarlijk. En Haman sloeg de spijker op zijn kop, misschien zonder het zelf te weten. Het eerste en belangrijkste gebod van de wet zegt immers dat je alleen op de knieën moet gaan voor de Eeuwige, geprezen zij zijn Naam. Dat houdt een mens menselijk. Wanneer je iets vereert uit de schepping maak je er een afgod, een idool van. En dan ontspoot de humaniteit vroeg of laat. Maar dat wekte de irritatie van Haman. Hij wilde kunnen doen wat *hij* wilde. God bleek een sta-in-de-weg voor de religieuze verering die Haman voor zichzelf opeiste. Daarom wilde hij de joden tot zwijgen brengen – omdat hij hun God tot zwijgen wilde brengen.

Een granieten fundament

Vergezocht? Ik heb het boekje 'Amor fati' van de joodse schrijver en advocaat Abel Herzberg nog eens uit mijn boekenkast gehaald en ingekeken. Hij schreef het in 1946, een jaar nadat hij was bevrijd uit het kamp Bergen-Belsen. Hij vroeg zich in het boekje af waar de haat tegen de joden toch vandaan was gekomen. Het waren immers gewone mensen die eraan hadden meegedaan. Hij schrijft dan dat de nazi's een beroep deden op het heidendom dat in ons allen leeft: het bandenloze barbarendom. Toen die afgodendienst in hun eigen

belang bleek, zongen de mensen het 'Heil! Sieg Heil!' mee. Herzberg schrijft dan het volgende:

Als Hitler de joden de gelegenheid gelaten had om mee te zingen hadden velen dat gedaan. Maar hij liet hun de gelegenheid niet, omdat hij hen niet vertrouwde. Hij stelde zich voor, dat de mens, als hij maar diep genoeg zou graven in zijn ziel, wel stuiten zou op de heiden, die zijn oervader was. Maar de jood, die diep zou graven in zijn ziel, zou moeten stuiten op een granieten fundament van profeten, van wetten, en normen. En daar Hitler alles wilde doen, wat door profeten, wetten en normen verboden was, of daartoe tenminste het recht opeiste, heeft hij de heiden tot koning over de wereld gekroond, hem ter wille van de propaganda een blonde pruik opgezet en zijn ogen blauw geverfd.

Betreft de haat van de heiden alleen de joden? Natuurlijk niet. Hitler had het ook gemunt op zigeuners, homo's en gehandicapten. De filosoof René Girard heeft laten zien dat het te maken heeft met een zondebokmechanisme. In elke maatschappij komen tijden van crises voor. De spanning die daarvan het gevolg is, kan zich vroeg of laat ontladen op bepaalde groepen in de samenleving. Dat kan iedereen betreffen: joden, zigeuners, christenen, moslims, rijke mensen. Ze hoeven maar aan twee voorwaarden te voldoen: (a) ze vormen ten opzichte van de meerheid een uitzondering, en (b) ze worden gezien als een sta-in-de-weg voor het geluk van de meerderheid. De spanning in een samenleving kan zó groot worden dat ze zich ontleedt in haat: de sta-in-de-weg moet uit de weg geruimd worden.

Waakzaam

Wij leven gelukkig in een heel andere tijd onder heel andere omstandigheden. Haman is in ons werelddeel weer verdwenen. De ingrediënten van de dodelijke cocktail in de jaren dertig van de vorige eeuw, zijn nu gelukkig grotendeels afwezig.

Maar soms lijken er ook in onze samenleving weer signalen te zijn die doen denken aan dat zondebokmechanisme. Er is veel onvrede in Europa. Spanningen nemen toe. En die lijken zich onder meer te richten tegen buitenlanders, homo's of tegen aanhangers van godsdiensten – ook de

christelijke. Dat laatste vaak terecht, zoals de onthullingen over seksueel misbruik binnen de Rooms-katholieke kerk laat zien. Maar tegelijk lijkt ook religie *als zodanig* steeds meer verdacht en in de hoek gedreven te worden. Iemand voorspelde al dat tussen nu en tien jaar de discussie zal losbarsten of ouders hun kinderen wel mee naar hun geloofsgemeenschap mogen nemen: daarmee zouden ze geïndoctrineerd worden. Overdreven? Het was geen rechtse christen die het beweerde. Maar laten we hopen dat het overdreven is. En het is zeker overdreven als ik het plaats tegen de achtergrond van het verhaal van Mordechai. We moeten elkaar niet bang maken. En zeker niet jammeren als christenen, joden of moslims eens kritisch onder de loep genomen worden. Maar we moeten wel waakzaam blijven.

Bijbelverhalen kunnen ons daarbij helpen, zoals het verhaal van Mordechai. Het woord 'God' komt er niet in voor. In heel het boek Esther komt het woord 'God' niet voor trouwens. Hij lijkt afwezig. Zoals God in onze samenleving een vreemdeling lijkt geworden. Maar God komt nog steeds tot ons. Hij komt tot ons in verhalen. Zoals het verhaal dat ons waarschuwt voor de Haman in en onder ons.